

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ

ՍԻՍԷՆ Ս. ԷԶՄԻԱՍԻՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

ԷՆԳԶԱՐԻՐԱՄԵՍԹ ՅՈՒՆԵՍԿԵՆԻ ՆԱԿԻՍՈՒԹԻՆՔ

Ս. ԱԹՈՒՈՅՆ ՆՇՐՈՍ

Ամենայն Հայոց Ազգրնէի Հայրապետի կոնգակով եղած հրահանգին համաձայն, նախագահութեամբ Ամեն. Մրբ. Պատրիարք Հօր, կատարուեցան կրկնակ հանդիսութիւններ, ի պատճառով Մայր Աթոռոյ Սսէն Էջմիածին փոխադրութեան Հինգհարիւրամեայ Յոբելեանին:

Առաջին հանդէսը կամ աւելի ճիշդ հանդէսին առաջին մասը, կատարուեցաւ 30 Մարտ 1947 Գայտեան Կիրակիի առաւօտուն, Սրբոց Յակոբեանց Մայր Ցանախին մէջ: Ժամերգութիւնն ու պատարագը կատարուեցան սօնական օրերու հանդիսաւորութեամբ: Բազմութիւնը լեցուած էր Մայր Ցանաքը, եւ հետաքրքրութեամբ ու յօգուտով կը հետեւէր արարողութեանց:

Կը պատարագէր պատրիարքական փոխանորդ՝ Գեոր. Տ. Գեորգ Վրդ. Ճանսեան, իսկ գարաց դասը գրաւիչ երգեցողութեամբ կ'իրադրոճէր ամանն Կոմիտասի բառաձայն պատարագը:

Ս. Պատարագի արարողութեան ընթացքին, Հայր Մեր-էն առաջ, Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան, Աւագ Խորանի բեմէն կատարաց հայրապետական կոնգակը, որ խորին լուրբեան եւ ուշադրութեան մէջ ունկնդրուեցաւ ներկայ հաւատացեալներու կողմէ:

Կոնգակի ընթերցման աւարտէն վերջ, Ամենապատիւ Մրբազան Պատրիարք Հայրը, պատրիարքական արքունի խօսեցաւ տրուած բարոյք, խանդավառութեամբ եւ զգածուած հոգւով, պարզեց Նորին Ս. Օծուրին Վեհափառ Հայրապետի կոնգակին իմաստն ու խորհուրդը, վեր հանելով նոյն առեւ 1441-ի Հայրենադարձի նշանակութիւնը Հիւրոհական, եկեղեցական եւ ազգային տեսակէտներով:

Նորին Մրբազմութիւնը անդադառնալով մեր ժամանակակից եկեղեցական իրականութեան, բուեց այս առիթի մի առ մի այն բոլոր մեծագործութիւնները զորս Ն. Ս.

Օծուրին Վեհ. Գեորգ Հայրապետը իրագործած էր Մայր Աթոռոյ վերակենդանութեան համար ու խանդավառ արտայայտութիւններով կոչ ուղղեց Պատրիարքին եւ Անդր-Յորդանանի բովանդակ հայութեան հաւատարմական ամենաշեմ գիտակցութեամբ բուրուիլ Ս. Էջմիածնի եւ Մայր Աթոռի Մրբազան գաղափարին եւ ամենց պահպանման եւ լուսադոյն արդիւնաւորութեան համար: Նորին Մրբազմութիւնը իր պատգամը ամբողջացուց ըսելով քե *Էջմիածին կ'Հօրէն պէ՛ք ե ըլլայ*՝ հայերը Հայ Հաւատացեալ հոգիներուն, իսկ *եկայք շինեսցուք* մեր կեանքի կարգաթուր:

Մրբազան Պատրիարք Հօր բարոյին յաջորդեց հայրապետական մարքանքի արարողութիւնը:

Նոյն օրը կեսօրէ վերջ ժամը 4-ին, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ նոյն հանդիսութեան բանախօսական բաժինը, դարձեալ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ, Սաղիմարեան հատարակութիւնէն նրախորտած մասնաւորներու կողմից բազմութեան մը ներկայութեան:

Ժառանգաւորներու կողմէ *Էջմիածին կ'Հօրէ* տարականի տրգեցողութեան հետ, Գեոր. Տ. Սիւրբ Վրդ. Տերտրեան, կատարեց բացումը հանդէսին, վերբերելով Էջմիածնի գալախարին անշինջ հրոսը իւրաքանչիւր հայու հոգիէն ներս, եւ իր մարմնաւորած Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ կատարած քաղաքական, կրօնական եւ կրթական գործը, պատմութեան բոլոր տրջաններուն անխիւր, մեր հաւաքական քե ազգային կեանքին մէջ: Հանդէսը բացուած յայտարարելէն հետ ժառանգաւոր Տրգ. Գեորգ Ձինչինեան արտասանեց Յովնանէն Յովնանէսեանի Ս. *Էջմիածին* կտոր, որմէ հետ իւր բարձրացաւ Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պապեան եւ կեւ ժամ տեղով իր խօսքով քանաց բուականներու եւ դէպքերու քիտասակունով ներկայացրեց իւրաքանչիւր այն դերը՝ զոր Էջմիածին կատարեց, ի զին ամէն գործողութեանց, իրականացնելով ազգային իմութեան, ազատութեան գաղափարին եւ ի վերջոյ հայ պետական կեանքի տեսլական համար հայ հոգիի ձգտումներն ու երազները:

Նորայր Վրդի-ի խօսքին ետք, ժառանգաւոր սաները երգեցին Փառք մեր անմահ կոորը, որուն յաջորդեց Հոգ. Տ. Սերովբէ Վրդ. Մանուկեանի բանաստեղծները եջմիածնի կրօնական դերի մասին (սեսնել էջ 90):

Ժառանգաւոր Տրց. Պօղոս Սնանգեան, արտասանելի ետք Վ. Թեհեանի *Եկեղեցին Հայկական* էներուածը, բեմ բարձրացաւ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլամեան, որ կարճ ճառով մը ջանաց պանծացնել էջմիածնի կայսարած իմացական դերը մեր ազգային կեանքին մէջ: Ստորեւ կուսանք այդ ճառը.

Դերը՝ որ լեւերի իր մեծութեան ամբողջ երեսներով, իր հոգեւոր և յեղաշրջական բազմակերպ նպատակն հակառակ, իմացական այն դերն է զոր կատարած է էջմիածինը, տիրական ու կորովի, զարեւով, հոգին ու զործակ զօրովը հանդիսանալով՝ այն ըլլալը շարժամբերուն՝ սրտեզ կը կազմեն հայ մշակոյթի պատմութիւնը:

Կլանի կորնալառ տարողութիւնը այս հաւատաւորն է արգար ցնահատանքը ընելու այդ մեծ գործին, հարկ է հարկերեակ մը ետ երթալ իմացական նետաքրքրութեան մեր պատմութեան, տեսնելու փարսը այդ լայնի է ամբողջ հաւատքին՝ մասաւոր իր գործունէութեան խաղիչն ու փառքին մէջ, ուր լայնի կը բերէ բազմութիւններ՝ հայրենի նեւաւոր ու մասաւոր զաւանեւորն, երիտասարդ, ուշեղ ու հանճարեղ հայրերիներ՝ թրծելու է կազմաւորելու անոնց իմացը ընտանեացի մշակոյթի մը նկարագրով է տոհմային արժէքներու գործողութեան ազապատանքով, սրտեզ, յետոյ, պիտի հառաքայինք՝ իրը ստորոգ արժանիքներ՝ մեր ազգային կեանքին՝ ընկերային, կրօնական, բանասիրական, ազգագրական, հայրաքաղաքական, երաժշտական, լեզուաբանական ու գրական մարդկրան վրայ, տօնելու իւրաքանչիւրը անոնցմէ արեւտեօի, կառայցի, կրօնային, գիծերու է գային արժէքի նպատակներով:

Անհամեմատորէն օգտակար նշանակացող իմացական այս դերը, այսօր, չի տեսնուիր յստակապէս, առկայն անհրաժեշտ իրողութիւն է: Եր ամբողջ իրը հարկւր տարիներ առաջ, հայութիւնն ամբողջ, իր երկու մայր զանգուածներով — Արեւելահայութիւնն ու Արեւմտահայութիւնը — է էջմիածինէն կ'սպասէր է կ'աւանդէր լայն իր միտքին ու կրակը իր հոգիին, Նոր ժամանակներուն՝ մեր օրերուն մասնաւոր, քաղաքակրթութեան զարգացումով, Նոր ազգակներէ իմացական այդ դերով կը գնէն աշխարհական և պետական տարբերութեան հակադէպն շերտէ, հայրենիքի ինչպէս սփռուելը կարգ մը կարեւոր կեդրոններուն մէջ, ու ազգային մշակոյթի գործը կ'ենթարկուի այդ շարժմանը, ու այս հանգամանքներուն մէջ զժամար չէ ընդունիլ ազատացումը այն շքեղ գերեկ՝ զոր Մայր Աթոռը կատարեր է երկար

զարեւով, բայց ժօրե զարուն մէջ՝ հզօր մասնաւորութեամբ մը:

Այդ մասնաւոր սխալ ըլլալ թերեւ անուանել պատրուական:

Անտարանայի է թէ հակառակ այս ամենուն, մինչև մեծ պատերազմը, իր հմայքին ու պերհանքին մէջ, էջմիածինը, անխաղախ և մաքուր լայն է շարժեր սերունդներուն, իր իմացական այս փառաւոր դերովը:

Հայաստանի սրտին վրայ, էջմիածնի կաթողիկէի հովանիին ներքեւ և սպիտակաբաւ Արարատի զիմաց. ու հայալառ կեդրոններու մէջ, այս ամենուն տեսլիքին ու խորհուրդին ընդմէջէն, բարձրադէտ ու զեղակառայ ստեղծեցին մեր իմաստուն հայրապետները՝ կրթարան-զրուարաններու խումբեր, Ներսիսեան, Գեորգեան և Լազարեան հեմարաններ, հայ սերունդներ գաստարակելու է անոնց ներշնչելու մեր տոհմային պատմութեան և աւանդութեանց զեղեցկութիւնները: Այն վստահ ակնկալութեամբ թէ երբ հարստանար անոնց միտքը՝ համալսարանական կրթութեան ու բարիքովը, անոնք պիտի բերէին իրենց մտքին սակին ու սրտին կրակը այս ժողովուրդին պէտքերուն պատիւն, մաս գիտարարական պատմաներով: Այդ կազմակերպութիւններուն մէջ, մտքի մեծութիւններ իրեն փայլեցան, սերունդներ, որոնք կը մնան զեռանգրազանցելի, ինչպէս էլիմի, Գալստի Տէր Միգրոյիսան (Միսրան), Պատկանեան քահանան, և Ե. Լալայեանց, յիշած ըլլալու համար ընդ զէմբեր միայն, պատմա-ընթերցան, բանասիրական ու ազգագրական դրծներուն մէջ, որոնք աչքի էին հան իրենց կարեւոր յոյսաւածներով և արժէքաւոր երկերով: Անոնք, հայ քահանայութեան և պատմութեան իր բերքին անոնց նպատար, թաւականներու, զէմբերու և զէպքերու, բնագրական արբաղարկութեան է միշտ շփոթութեան նշմարակարացներուն լուսաբանութեան, հիմը զնելով առողջ գաստողութեան ու ստը հատուութեան տուրքերու: Ու իրենց այս աշխատութիւններուն մէջ, բառի բերողական առումով, ոչ միայն կը մնան տիրական եղիլականութիւններ, այլև չունին իրենց նմանները արեւմտեան զարեւուն եղիլականներուն մէջ:

Այդ մասաւորաներէն զուրկ պիտի գային, մեր գարուն հայր մասաւորականներու և հոգեւորականներու, հանճարի մեծութիւններ, որոնք, պիտի մնան անգերազանցելի տաղանդներ ու վարպետներ, իրենց մասնագիտութիւններուն մէջ, ինչպէս Նոստրոմ Վրդ, հայ զեղչկական երգերուն և Ս. Պատարարի խորհուրդին հանճարային, տրտանեան կախարդ խաղերգուն, մանրանկարչութեան արուեստին՝ անխոյժ պրոպագանդ մեծ սիրական, արդի վեհ. Հայրապետը, Ն. Ս. Օժանթիւն Տ. Տ. Գաբրիէլ Կաթողիկոս Կիլիկիոյ, ու զիծերու և կառայցի աննման վերանորոգիչը, մեր հարաւարապետութեան Ռեսիլիլը, Թորամանեան:

Մեր ժողովուրդի գիւցազնալէպերն ու հէքեաթները, զեղչկական երգերը մասնաւոր, պի-

տի խառնելին տարօրէն այսպէս գեղեցկութիւններ, Թորամանի աւելնուտ արուեստին ու իսահակեանի տրտում ու յուզական խորհուրդին մէջէն, հոգեւորութեան մեր զրականութեան անգոստամբ, տոհմային արժեքներու զորումը և հարապատուութեամբ և զատագրական մեր շարժումին, հարեանանուէր ու առաջադր դէմքերը, որոնք, այս ժողովուրդին արդար գաութին, կրօնքին, ազգային գոյութեան, բարբոք և անվախ երազին իրագործման գաղափարաբանութեան պիտի ըլլային, հեմարանականներէ էին, որոնք իրենց արտին խոցը և հոգեպէս կրակը առած էին կրօնի զգացումէն, Վլասն ճալքեմեաց եւ վլասն Յիսուսի անցնելու արեան մկրտութեան ընդմէջէն մեզ ողջունել տալու այսօրուան կարմիր իրականութիւնը:

Ուսուցիչներու խումբը, ատակ և խելացի, այդ զարմանցներէն կ'առնէին տոհմային դաստիարակութեան կնիքը, և օտար համալսարաններու մէջ կատարելագործելէ վերջ իրենց մասնագիտութիւնները, առանց վտանգելու թակայն սկզբնական կնիքին հարազատ կայեցիւթիւնը, գաւառներու լուսաւորութեան գործին կը ներհրուէին, համբուրելի զոհաբերութեամբ: Իմացական այս փաղանգներուն միտքին արգասիքները ի նպաստ հանրութեան գերագոյն շահերու ծառայեցնելու, էլիմիածնի, զսած էր նաև զանոնք ի յոյս բերելու միջոցը, իր սեպակալան մասնուէր, հրատարակելով իր պաշտօնական հանդէսը՝ «Արարատը», որուն մէջ ի հանդէս կուգային անոնք, իրենց սեռութեամբ իրենց ընդհանրութեան համար: Եթէ նկատուի առնուի անոր ամբողջական հաւաքածոն, նրա իրերու սեռութեամբ իրութեան և բովանդակութեան սեռակէտէն, իբր միջերէ և որակ, առնուելու հաւասար պիտի մընայ եւրոպական իմաստի կեդրոններու մէջ նորագոյն հաստատութիւններու այդ ուղղութեամբ տուածին: Թող որ՝ անոր խորունկ նայեցիւթիւնը, Հայաստանի արտին վրայ բացուած ըլլալու գերազանց արժանիքը անոր, եթէ իտալէնը պահ մը լիագոյնս արժէքներ:

Ու զեռ գիտուններ տեսնելու իր որբազան առաջադրութեամբ՝ էլիմիածնի, բերած կ'ըլլայ այս ժողովուրդին իմացական շարժումին ամբողջ երեսներուն իր թանկագին նպատակը. Մալխասեան, Ահառեան և Մանանդեան, բիւռններն են էլիմիածնի:

Լաւ ըլլալ թերեւ, փառք այս անուններուն, բայց վախճած՝ մեծ չափերու բարձրացնելու այդ ուսարարութիւնը զերած յայտարարել այս բնիկն թէ այսօր, այդ անուններու հոտին, համալսարանին բարձրորակ իմացականութիւն մը կ'ողջունուի ալ միայն իսթրիգային մտաւորական փաղանգներէն ներս այլ և ամբողջ աշխարհի իմացական ընդարձակէն: Եթէ այսօր, այս չքեղ հայրին պաշտպանը զանոնք իրենց արդիւններուն առաջնորդող ուժը կը սիրենք Սահակեան Հայաստանի պետական կազմին մէջ գտնել, արդար ճշդում մը կ'ուզենք ընել հոտ: իշխելով թէ այդ փաղանգը, խնամքը, զօրգոս-

րանքը և քաջաբերանքը ունեցած է ամենէն առաջ էլիմիածնի, որ, անոնց միտքն ու հոգին վերածած է մեր ժողովուրդի մշակոյթի անվազար սպասարկներուն, զանոնք իրենց հակառակորդն ու կարգադրածն առաջնորդելով:

Այս իսկ առաջնութեամբ էլիմիածնի արդի հայութեան մեծագոյն գիտուններու հոյը միամիտ յալամբութեամբ մը իրեն շեպակալաներ, Դարբերով առած է ան այս ժողովուրդին լուսագոյնը անոր զարմնելու մեծ գործերու կերպարաններուն ներքին: էլիմիածնի հաւատարմիմ է այսօր այդ գործնալ իր զերին: Իրմէ կուգանք ու կը դիմենք իրեն, որովհետեւ էլիմիածնի մեր ժողովուրդին յախտենական մշակոյթն է:

Սոյն հառի աւարտին, ժառանգաւոր սրց. Սիլիա Ջղանեան արտասանեց Յ. Թուսմանեանի *Հուսաւորի Կանթեղը* ոտանաւորը: Ապա հանդիսին նախագահ՝ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայր րաւ փականմ խօսք: Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը իր եւ ներկաներուն շնորհակալութիւններ յայտնելէ վերջ բանախօս հայրերուն եւ բոլոր անոնց որոնք կարելի դարձուցին այս կոկիկ եւ օպաւորիչ հանդիսը, ծանուցաւ էլիմիածնի հայրապետական արքունի նշանակութեան եւ հայ եկեղեցւոյ միասնականութեան գաղափարին շուրջ, ու շեշտեց այն նշանակալից կարեւորութիւնը որ ունի այս օտար մեր ազգային ու կրօնական կեանքին մէջ:

Ջղանեան վերջ նաեւ գաղափարահի հալութեան իւրաքանչիւր անգամի պատահանութիւնը հանդիպ Ս. էլիմիածնի, իրենց թէ մօտ անհեմն պիտի վերահաստատեալ երջանկայեացակ Թորգոմ Պատրիարքի օրով ըսկըսուած «էլիմիածնի» կամ «Հուսաւորի Հուսայի» դրուիւնը, կամ յոյսով որ Պաղեստինի իր հաւաստեալ ժողովուրդը ուսարարութեամբ եւ խանգալաւ զգացումներով պիտի մասնակցի անոր:

Յայտարարել եթ հան թէ յե տյուտ այս օտար պիտի կատարուի ամեն օտար Համբարձման օգնին, Սրբազան Պատրիարք Հայր Տէր Կեցո մարտիրոսէ վերջ «Պահպանելով» փակեց հանդիսը, և Տերունական աղօթքի երգեցողութեան ետ հանդիսականները բաժնրեցան սրահին, էլիմիածնի գաղափարէն անցնելի օպաւորութիւններն օտնելով իրենց հետ: